

Lekcja III

I.3.1)

I.3.8)

I.3.7)

I.3.2)

I.2.3)

I. 2. 2)

SŁOWNIK JĘZYKA POLSKIEGO

- Objaśnia znaczenie wyrazów występujących w języku polskim

jedzenie

jedzenie «to, co się je»

- jedzeniowy • jedzonko

jadło *daw.* «pokarm»

jeść I

1. «spożywać pokarmy, przeżuwać i połykając»
2. *pot.* «o owadach: kąsać»

SŁOWNIK POPRAWNEJ POLSZCZYZNY

- objaśnienia zawitości w odmianie, zapisie lub znaczeniu wyrazu:

ADAPTOWAĆ

znaczy "przystosowywać, przystosować coś do nowych warunków", np. Scenarzysta adaptował sztukę na potrzeby filmu.

UWAGI: Czasownik *adaptować* jest często mylony z czasownikiem *adoptować* "uznawać, uznać cudze dziecko za swoje".

SŁOWNIK FRAZEOLOGICZNY

- Objaśnia znaczenie i poprawność połączeń międzywyrazowych:

(KTOŚ, COŚ) PASUJE [MA SIĘ] JAK WÓŁ DO KARETY

ktoś, coś zupełnie nie pasuje do kogoś, czegoś, jest rażąco nieodpowiedni (nieodpowiednie): *Zubrzycki źle się czuł w towarzystwie znajomych Zenka. Miał wrażenie, że pasuje do nich jak wół do karety.*

SŁOWNIK WYRAZÓW OBCYCH

- objaśnia znaczenie wyrazów pochodzących z innych języków:

passé miniony, przebrzmiały, przeżyty, niemodny.

Etym. - fr. 'przeszły, ubiegły; przeszłość'
od *passer* 'przejsć; mijać' z łac. *passus*, zob. *passus*.

SŁOWNIK SYNONIMÓW I ANTONIMÓW

- Podaje przykłady znaczenia tożsamego słów oraz przeciwstawnego:

jeść

1. jadać , pojadać , podjadać , zajadać , konsumować , spożywać , posilać się , pożywiać się , dożywiać się , odżywiać się , żywić się , karmić się , dokarmiać się , odkarmiać się , napychać się , opychać się , zapychać się , paść się , papusiać , pochłaniać , pogryzać , przegryzać , zakąszać , chrupać , rąbać , pałaszować , wsuwać , wcinać , zmiatać , młócić , posp. żreć , posp. wtranżalać , posp. szamać , posp. wtrząchać , posp. wtrajać , posp. ćpać , posp. obżerać się , posp. przeżerać się , posp. zażerać się , posp. wpierniczać , posp. wpieprzać , dogadzać brzuchowi , odpędzać głód
2. o owadach żądlić , kąsać , gryźć , ciąć , ucinać , kłuć

SŁOWNIK SYNONIMÓW I ANTONIMÓW

jeść:

głodować, nie dojadać, nie mieć co jeść, nie mieć co do garnka włożyć, przymierać głodem

jeść:

wymiotować, zwracać, jechać do rygi, rzygać, puszczać pawia

jeść:

pościć, odejmować sobie od ust

SŁOWNIK TERMINÓW LITERACKICH

- objaśnia znaczenie terminologii teoretycznoliterackiej:

metafora – figura, w której zestawione wyrazy zmieniają swoje dosłowne znaczenie. Wyróżniamy metafory językowe (potoczne) o utartym, stałym znaczeniu, np. *bieg wydarzeń*, *źródło dochodów*, oraz poetyckie, tworzone przez poetę na potrzeby danego utworu, wymagające indywidualnej interpretacji. Zwykle w stosunku do metafor występujących w języku potocznym stosujemy pojęcie *przenośnia*, nazwę metafora kojarzymy z językiem poetyckim.

*Choćbyśmy uczniami byli
najtępszymi w szkole świata,
nie będziemy repetować
żadnej zimy ani lata.*

(Wisława Szymborska *Nic dwa razy*)

Słowo do przykładowej analizy

1. Labilny

Wg Słownika wyrazów obcych:

labilny chwiejny; *chem. fiz.* niestały; zmienny.

Etym. - późn.łac. *labilis* 'chwiejny; nietrwały, przemijający' z łac. *labi* 'pośliznąć się, upaść'.

Wg Słownika języka polskiego:

labilny «zmienny, chwiejny»

• labilnie • labilność

Słownik etymologiczny

Podaje pochodzenie słów i ich historyczne przekształcenia.

alkohol, 'wyskok', z arab. *al* (rodzajnik, w mnogich wyrazach: *al-koran*, *alkowa*, *algebra*, *alchemia*, *algorytm*, *alembik*, *alkali*) i *kohl*, 'proszek do malowania powiek i inne sublimaty'.

morze, *morski* («kotek morski»); prasłowo; łac. *mare*, niem. *Meer* i *Moor*, w lit. *marės*, dziś nazwa »hafu«, dawniej 'morza', *pamarys*, 'Pomorze'; *zamorski*; *morka*, *po-morszczyzna*, 'wiatr od morza, słońce'. Tak samo u wszystkich Słowian: cerk. *morje*, itd.

Słownik etymologiczny A. Brücknera

polski	sanskryt	łacina
sto	śata	centum
brat	bhrat.r	frater
być/jest	bhuu/bhavatias/asti	fuisse/est
dwa	dva	duo

Słownik symboli

- Objaśnia kulturowe znaczenie symboli, często z odwołaniami do tekstów kultury.

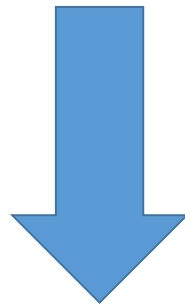
POPIÓŁ

Popiół symbolizuje (los) człowieka, krótkość życia, śmierć, zwłoki, osierocenie, żalobę, stratę, płacz, żal, rozpacz; zmartwychwstanie; lek duchowy; grzech, pokutę, skruchę, pokorę; złą nowinę, strach, beznadzieję; ogień, oczyszczenie, zniszczenie; wypalone namiętności, ruinę.

- Popiół przypominający pył ziemi, z którego człowiek, wg Gen. 3.19, jest zrodzony — (w Izraelu) ból, skrucha, pokuta. Popiołem posypywano głowę wysypując go z worka, na znak rozpacz, boleści, zgryzoty, żalu, żalości, żałoby. Wg Ks. Estery Haman wydał dekret o eksterminacji Żydów w królestwie perskim. *„Gdy to usłyszał Mardocheusz, rozdarł szaty swe, oblókł się w wór, posypał głowę popiołem, okazując gorzkość serca swego (...). Była niezmierna żalność u Żydów (...) i wielu z nich zamiast pościeli woru i popiołu używało.”* (4,1—3) *„Czynię pokutę w prochu i popiele”* (Hiob 42,6).

Wyrazy neutralne i **ekspresywne**

DZIECKO	BACHOR
SZKOŁA	BUDA
LEKARZ	KONOWAŁ

Wyrazy neutralne – emocjonalnie obojętne, opisujące

Wyrazy **ekspresywne** – nacechowane, oceniające, wyrażające uczucia nadawcy

Rodzaje ekspresji językowej

1. Wyrazy **pieszczotliwe**: buzia, czótko, mamusia, słoneczko.
2. Wyrazy **żartobliwe**: bystrzak, niejadek, durnostojka.
3. Wyrazy **ironiczne**: pracuś, cnotka, przystojniaczek.
4. Wyrazy **lekceważące**: ciapa, chłam, rzęch, dziadyga.
5. Wyrazy **pogardliwe**: lizus, chłystek, tłumok.
6. Wyrazy **rubaszne**: zeszmacić się, sikać, goryl (ochroniarz).
7. Wyrazy **grubiańskie**: syf, pierdoła.
8. Wyrazy **obelżywe**: bydlak, dziwka.
9. Wyrazy **nieprzyzwoite** i **wulgarnie**: *[Kodeks wykroczeń zabrania mi publicznie podawać przykłady].*

Cechy słownictwa **ekspresywnego**

- Często charakteryzują je specyficzne końcówki, np. –ek (*kotek*); –sko (*łapsko*); –idło (*ptaszydło*);
- Najczęściej są stylistycznie niepoprawne (a na pewno należy używać ich z uwagą);
- Podstawową ich funkcją jest ocenienie czegoś i jest to najczęściej ocena negatywna;
- Najczęstsze są w odmianach środowiskowych języka (np. gwarze przestępczej, uczniowskiej);
- Są używane w języku propagandy politycznej;
- Często nie istnieją w słownikach, np. *cimcirymci*.

Ekspresywność zależna od kontekstu

NAWIEDZONY	człowiek niespełna rozum, fanatyk, szaleniec	st.pol. odwiedzony przez kogoś (jak matka Chrystusa przez archanioła w ewangeljach).
KOZA	brykająca dziewczynka	zwierzę domowe
KOTEK	mały kot lub bliska osoba	termin żeglarski

Język oficjalny

1. Używany w kontaktach bardziej sformalizowanych (np. w urzędzie, w szkole), w przypadku wystąpień publicznych
2. Cechuje go przestrzeganie zasad gramatycznych, poprawność wymowy, obecność elementów charakterystycznych dla stylu retorycznego, naukowego czy artystycznego.

Przykład:

*Dziękuję wszystkim zebrany
za przybycie na dzisiejszą uroczystość.*

Język nieoficjalny

1. Używany w kontaktach prywatnych, np. w życiu rodzinnym i towarzyskim.
2. Cechuje go rozluźnienie zasad gramatyki charakterystyczne dla stylu potocznego.

Przykład:

*Super, że przyjechaliście. Bez was
trudno byłoby świętować.*

Wyrazy wieloznaczne (**polisemy**)

Wyrazy posiadające kilka znaczeń lub odcieni znaczeniowych, bądź stające się takimi w kontekście wypowiedzi. Znaczenia są ze sobą powiązane.

W języku jest więcej takich słów, niż posiadających jedno znaczenie.

GŁOWA

1. **część ciała, zawierająca mózg i narządy zmysłów [znaczenie pierwotne];**
2. Człowiek stojący na czele społeczności [głowa rodziny];
3. Część rośliny kształtem przypominająca głowę, kulę [głowa kapusty];
4. Górna/przednia część niektórych przedmiotów [głowa rakiety];
5. Włosy, fryzura, uczesanie [zrobić sobie głowę];
6. Życie [uratować własną głowę];
7. Człowiek mądry [tęga głowa].

Wieloznaczność jako chwyt artystyczny

- Czemu te jagody są czerwone?
- Bo są jeszcze zielone.

Stanisław Jerzy Lec – myśli nieuczesane:

1. Byle smród co walczy z wentylatorem uważa się za Don Kichota.
2. Czasem odkrywamy pełni dumy jakiś dziewiczy łąd myśli. Ale w końcu widzimy gdzieś w lesie opakowanie środka antykoncepcyjnego.
3. Mierz wysoko – wpajali mu wzniośli nauczyciele. Strzelił im w łeb.

Homonimy

Wyrazy o znaczeniach różnych, lecz zupełnie niepowiązanych, wynikających z ich różnego pochodzenia. Znaczenie ich można rozpoznać wyłącznie za pomocą kontekstu. Często zamiast identycznej formy zapisu mają identyczne brzmienie (*każę, karzę*).

Wyznaczniki poprawności językowej

Poprawność to zgodność z normą językową.

NORMA JĘZYKOWA obejmuje wszystkie środki językowe, które zostały zaakceptowane przez użytkowników języka, czyli:

- system językowy (morfemy i reguły łączenia ich w większe całości - **gramatyka**);
- Powszechny zwyczaj językowy (**uzus**).

Norma nie jest czymś stałym i jednoznacznym. Zmienia się w czasie i w określonym środowisku użytkowników języka.

Norma skodyfikowana

Zasady poprawności spisane w słownikach i leksykonach.

Zasady zgodne są z klasyfikacją gramatyczną:

1. Norma fonetyczna – ustala poprawność wymowy głosek i ich połączeń oraz akcentowania.
2. Norma fleksyjna – ustala poprawność odmiany wyrazów.
3. Norma składniowa – ustala zasady właściwego łączenia wyrazów w zdaniu, ich wzajemnego układu (szyku).
4. Norma leksykalna i frazeologiczna – poucza o znaczeniu wyrazów i ich łączliwości.
5. Norma stylistyczna – poucza o doborze środków językowych w zależności od funkcji wypowiedzi.
6. Norma słowotwórcza – poucza o budowie wyrazu i doborze odpowiednich formantów.

Wyłącznie do języka pisanego odnosi się norma ortograficzna i interpunkcyjna.

BŁĄD JĘZYKOWY

Nieuzasadnione
naruszenie normy
językowej.

RAŻĄCY

Czyni wypowiedź niejasna
lub niezrozumiałą.

POSPOLITY

Nie wypacza intencji nadawcy
i nie przeszkadza w
zrozumieniu wypowiedzi.

KRYTERIUM	POPRAWNE JEST TO, CO...	BŁĘDNE JEST TO, CO...
WYSTARCZALNOŚCI JĘZYKA	Uzupełnia język o elementy służące do nazywania różnych fragmentów rzeczywistości lub wyrażania emocji; <i>całkowicie</i>	Powiera środki istniejące już w języku; <i>diametralnie</i>
EKONOMICZNOŚCI	Pozwala osiągnąć zamierzony cel za pomocą mniejszej liczby słów i możliwie najmniejszym wysiłkiem; <i>krawat</i>	Wymaga niewspółmiernie dużego wysiłku w stosunku do osiągniętego celu; <i>zwis męski płaski</i>
FUNKCJONALNOŚCI	Jest zgodne z funkcją pełnioną przez daną wypowiedź; <i>sześcioro dzieci</i>	Wprowadza dysharmonię, utrudnia realizację zamierzonej przez nadawcę funkcji tekstu; <i>sześć dzieci</i>
UZUALNE	Popularne, powszechnie używane; <i>fajny</i>	Nie zostało wystarczająco rozpowszechnione; <i>stulejarski</i>
AUTORYTETU KULTURALNEGO	Jest używane przez osoby uważane za autorytet kulturalny;	Jest uznawane za błędne przez osoby uznawane za autorytet kulturalny;
ESTETYCZNE	Wyróżnia się walorami estetycznymi, jest miłe dla ucha, harmonijne, wolne od negatywnych skojarzeń;	Jest niezgodne z gustami odbiorców; <i>OSRAM</i>
NARODOWE	Pochodzi z form rodzimych, zakorzenionych w języku lub się do nich upodabnia; <i>Szekspir, śmigłowiec</i>	Jest niepotrzebnie zapożyczony, lub nie do końca przyswojony; <i>Shakespeare, helikopter</i>

Innowacja językowa

Nowy element językowy, np. zapożyczenia, neologizmy.

Funkcja innowacji:

- nazywanie nowych zjawisk;
- precyzyjniejsze wyrażanie uczuć i myśli;
- powiedzenie czegoś w sposób wymagający mniejszego wysiłku (np. konieczności opisywania);
- uproszczenie języka przez usunięcie z niego wyjątków.

Stosowność wypowiedzi

Dopasowanie środków językowo – stylistycznych do:

- tematu wypowiedzi;
- potencjalnego odbiorcy;
- celu wystąpienia;
- jego okoliczności.

W wypowiedziach oficjalnych nie stosuje się elementów językowych o charakterze potocznym lub kolokwialnym. I odwrotnie – w wypowiedzi nieoficjalnej nie powinny się pojawiać wyrazy i związki wyrazowe o charakterze oficjalnym.

W opisach dawnej rzeczywistości nie stosuje się określeń współczesnych, a w opisach współczesności – archaicznych.

Nie należy łączyć ze sobą wyrazów i związków wyrazowych, które nie pasują do siebie pod względem nacechowania emocjonalnego i stylistycznego.

Dostosowanie słownictwa do tematu.

1. Władze miasta uznał, że zbudowanie basenu to **nieglupi** pomysł.
2. **Dokonał zakupu** pierścionka zaręczynowego.
3. **Małzonka** Boryny doła krowę w oborze.

1. Antygona powiesiła się na **apaszce**.
2. Przedstawiciele opozycji **jęli** głośno protestować.

1. **Dzięki wojnie** stracił całą rodzinę.
2. Piłkarz **planuje pojąć za żonę** znaną celebrytkę.
3. Ich **konwersację** przerwały **wrzaski** na korytarzu.

Z podziwem wspominamy walkę chłopaków [o piłkarzach – tak, o powstańcach warszawskich – rzadziej].